

بررسی جرایم بهداشتی و دارویی

تألیف

دکتر رضا ایزدی

مدرس دانشگاه

انتشارات قانون یار

۱۳۹۷

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول

کلیات

فصل دوم

مصادیق جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی در
قانون تعزیرات حکومتی

فصل سوم

مجازات جرایم بهداشتی ، درمانی و دارویی در
قانون تعزیرات حکومتی و مراجع صالح برای
رسیدگی به این جرایم

منابع و مأخذ

تقدیم به

پدر و مادرم

پیشگفتار

تاریخ، بستر رشد اندیشه های بشری و منشأ شکل گیری بسیاری از هنگارها و مقررات اجتماعی است. بسیاری از مقررات و قوانین کنونی و پیشرفت های شگفت آور بشر مرهون تجربیات بلند تاریخی است. آگاهی از تاریخچه قوانین و مقررات علاوه بر آن که انسان را با چگونگی تدوین و شکل گیری آن آشنا می سازد، او را در درک بهتر قوانین موجود یاری می دهد. امروزه پیشرفتی بودن هر کشور را با

شاخص های آموزشی و بهداشتی و درمانی آن می سنجند، هر قدر امکانات آموزشی و بهداشتی و درمانی برای مردم کشور بیشتر فراهم باشد به همان نسبت آن کشور از جایگاه و موقعیت بهتری در جامعه جهانی برخوردار است. در حال حاضر توجه به بهداشت بیش از درمان مورد نظر است و در این مورد سیاست هایی به منظور پیشگیری از شیوع بسیاری از بیماری ها صورت می گیرد که هنوز هم این اقدامات کافی به نظر نمی رسد. بالا بودن هزینه های دارو و درمان،

کمبود بیمارستان های مجهر در بسیاری از شهرها، کمبود پزشک متخصص در بسیاری از نقاط کشور و کبود دارو و ... از جمله مسائل موجود در بخش بهداشت و درمان است که برای برخورد با این مسائل باید تدابیر جدیدتر و مؤثرتری را اتخاذ نمود. از طرفی دیگر از عوامل کارایی انسانی، بسته به تأمین غذای سالم و کافی است، به همین جهت تولید و نگهداری مواد غذایی طبق اصول بهداشتی و فنی از پایه های بهداشت عمومی و پیشگیری از بیماری های

مختلف است. گسترش شهرنشینی و نتایج آن افزون طلبی، تحوّل سیستم های تولید، از دیاد روزافزون نیازهای عمومی و مصرفی جامعه در زمینه مواد غذایی و دارویی، عدم توانایی نظارت بر مراکز درمانی و واحدهای تولیدی مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی و ... شرایط را برای بروز بعضی از تخلفات آماده نموده است. افزایش شمار سریع مراکز تولید مواد خوردنی، آشامیدنی و آرایشی، بهداشتی و کارخانه های ساخت فرآورده های دارویی،

تأمین بهداشت و جلوگیری از آلودگی این مواد را، در دنیای امروز غیرقابل اجتناب نموده است. زیرا با کوچکترین آلودگی، بیماری‌ها و مسمومیت‌های مختلفی در قشر وسیعی از جامعه بروز می‌کند لذا این گونه مراکز به منظور بهبود فرآورده‌های خود نیاز به رعایت امور بهداشتی دارند و به همین جهت هر سال بخش مهمی از مخارج این کارخانه‌ها را امور مربوط به تحقیقات بهداشتی تشکیل می‌دهد.

فصل اول

کلیات

در این فصل، برخی از مباحث مقدماتی که آگاهی از آن برای ورود به بحث اصلی لازم و مفید است مطرح می‌شود. در مبحث اول برای آشنایی با تاریخچه جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی ابتدا با گذری بر تاریخ تمدن‌های کهن، دورنمای تاریخی این جرایم را در دوران باستان مورد بررسی قرار می‌دهیم سپس به جستجوی ردپای جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی

در دوران اسلامی خواهیم پرداخت و در نهایت سیر تحول قوانین جزای ایران در مورد این جرایم را بررسی خواهیم کرد. مبحث دوم به بررسی مفهوم جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی و بیان جایگاه آن در حقوق جزای ایران اختصاص یافته است. مباحثی چون ارکان جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی و تفاوت این جرایم با تخلفات انتظامی از دیگر مباحث مطرحه در این فصل خواهد بود.

مبحث اول: تاریخچه جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی

ما در این بحث طی سه گفتار به بررسی تاریخچه جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی خواهیم پرداخت و با گذری بر تاریخ دوران باستان و دوران اسلامی، جایگاه این جرایم در آن دوران را مورد بررسی قرار خواهیم داد و پس از آن به تاریخچه این جرایم در تاریخ حقوق ایران اشاره خواهیم نمود.

گفتار اول: دوران باستان

«بیماری» واقعیتی است که انکار ناپذیر که در هر زمان و مکان و در مورد هر انسانی ممکن است پیش آید . به طور قطع می توان گفت یکی از مشکلاتی که بشر از همان روزهای اوّل حیات خود در این کره خاکی با آن دست به گریبان بود. «بیماری» در انواع مختلف آن بود و بشر از همان ابتدا همانند سایر مشکلات در پی جلوگیری و رفع آن برآمد بر این اساس می توان

توجه به درمان بیماری و راههای پیشگیری و علاج آن را از قدیمی‌ترین دغدغه‌های بشر و حرفهٔ پزشکی را نیز از کهن‌ترین حرفه‌های رایج در جوامع بشری دانست. مطالعه تاریخ نشان می‌دهد که به موزات رشد و پیشرفت این حرفه، هنجارها و قواعدی برای این حرفه به وجود آمد و صاحبان این حرف در جوامع مختلف پیرو مقرارت خاصی قرار گرفتند. اکثر انسان‌های اولیه پاکیزگی و بهداشت فردی را بیشتر بنا به

دلایل اعتقادی و ظاهرآ به منظور آن که در چشم
خدایان خود پاک جلوه کنند رعایت می کردند.^۱

تاریخ دوران باستان نشان می دهد که مردم در آن دوران، تصوّر درستی از علت پیدایش بیماریها نداشتند و اصول تشخیص و درمان بیماری‌ها در میان آنان بر پایهٔ برخی عقاید خرافی و سحر و جادو استوار بود. به عقیدهٔ آنان، بیماری بدان سبب پیش می آمد که بر اثر گناهی

^۱ موسی، عبدالله ابراهیم، المسؤولیه الجسدیه فی الاسلام، چاپ اول: بیروت، داری حزم، ۱۴۱۶، ص ۱۴۲.

که مریض مرتکب شده، شیطان به جسم او در می‌آید. و به همین جهت پایه معالجه بیماران برخواندن آن اوراد و سحر و جادو قرار داشت.

اگر داروهای طبی نیز به کار می‌رفت برای آن نبود که تن بیمار را پاک کند بلکه برای آن بود که شیطان بترسد و از تن بیمار بیرون رود.

دارویی که بیشتر رواج داشت مخلوطی از چیزهایی که مایه نفرت آدمی باشد و انتخاب چنین چیزهایی به عنوان دارو، دقیقاً بر اساس

همان عقیده ابتدایی بود.^۱ به عقیده نویسنده کتاب تاریخ تمدن، خرافه پرستی مردم بیش از هر چیز دیگر، از پیشرفت علم طب جلوگیری می‌کرد و به همین دلیل در برابر اعتقاد شدید مردم به این که تشخیص مرض را بر پایه خرافات و اوهام قرار دهند و با سحر و جادو به معالجه آن بپردازنند، پزشکان نیز کار مؤثری نمی‌توانستند انجام دهند و در عوض، جادوگران و غیب

^۱ ویل دورانت، تاریخ تمدن، ج ۱، ترجمه احمد آرام، چاپ دوم: تهران، اقبال، ۱۳۳۷: ص ۳۸۶.

گویان بیش از پزشکان مورد توجه مردم بودند.

به همین جهت از یکسو علم پزشکی پیشرفت

چندانی نکرد و از سوی دیگر مردم از توجه به

بهداشت و پاکیزگی و نظافت به عنوان مهمترین

عامل ایجاد بیماری غافل ماندند. به مرور زمان

این عقیده در بین مردم به وجود آمد که بیماری

ناشی از عوامل طبیعی مانند آب و هوا و محیط

فیزیکی است. این پیشرفت عمدۀ در یونان، طی

قرون پنجم و چهارم قبل از میلاد با کتاب «هواهما،

آب ها ، مکان ها» که تصور می شود توسط

بقراط نگارش یافته اتفاق افتاد و نمایانگر اولین تلاش در جهت تنظیم فرضیه علمی و منطقی علت بیماری بود. در کاوش های باستان شناسی در زمان های قبل از قرون چهارم نیز نشانه هایی از اقدامات بهداشتی مانند آثاری از خانه ها و تأسیسات آب و فاضلاب در نقاط مختلف هند، مصر و آمریکای جنوبی به دست آمده است.^۱ در میان قوانین و مقررات بشری، اولین قانونی که به

^۱ نجم آبادی، محمود. تاریخ طب در ایران، ج اول، انتشارات دانشگاه تهران ص ۱.

طور مشخص به وضع مقرراتی درباره امور بهداشتی، درمانی و دارویی پرداخت قانون حمورابی بود. این قانون به عقیده تاریخ نگاران، نخستین قانون نامه‌ای است که توسط بشر نگارش یافته و قسمت‌هایی از آن به دست ما رسیده است.^۱ حمورابی پادشاه بزرگ بابل که در اوخر هزاره سوم پیش از میلاد می‌زیست با قانون نامه معروف خود، نظم و آیین ویژه‌ای را در سرزمین بابل برقرار ساخت. این قانون نامه که بر

^۱ همان منبع، ص ۶.

روی ستونی از سنگ نوشته شده در سال ۱۹۰۲
از میان کاوش های باستان شناسی در شوش به
دست آمد.

در قانون حمورابی مقررات متعددی در مورد
جرایم بهداشتی و درمانی و دارویی مقرر شده
بود از این زمان بود که فن درمان بیماران تا
حدودی از اختیار کاهنان خارج شده و دستمزد و
کیفر کارهای طبی را قانون معین می کرد. بیماری
که پزشک را برای مداوا دعوت می کرد از پیش

می‌دانست که برای فلان مداوا یا عمل جراحی چه اندازه باید حق الزحمه بپردازد و اگر بیمار از طبقه مردم فقیر بود، دستمزد کمتری متناسب با حالت مادی وی از او مطالبه می‌شد. هر گاه طبیب خطأ می‌کرد یا کار خود را خوب انجام نمی‌داد بایستی توانی به بیمار بپردازد و حتی در حالتی که خطای فاحشی از پزشک سر می‌زد، انگشتان او را می‌بریدند تا بلافصله پس از این نتواند حرفة خود را ادامه دهد.^۱ در ایران باستان

^۱ ویل دورانت، پیشین، ص ۳۸۶.

نیز علم پزشکی ابتدا وظیفه کاهنان بود و اعتقاد به خرافات در درمان بیماریها رواج کامل داشت، کم کم حرفه پزشکی از انحصار کاهنان خارج شد. از زمان اردشیر دوم، سازمان منظمی برای پزشکان و جراحان پیدا شد و مزد آنان را قانون مطابق مقام اجتماعی بیماران تعیین می کرد. طبیavan تازه کار حرفه خود را با معالجه کافران و بیگانگان آغاز می کردند.^۱

^۱ همان منبع ص ۵۵۴

توجه به بهداشت و پیشگیری از بیماری‌ها نیز در میان ایرانیان باستان وجود داشت. ویل دورانت در این باره می‌نویسد: «ایرانیان پاکیزگی را پس از زندگی، بزرگترین نعمت می‌دانستند و چنان می‌پنداشتند که کار نیکو چون از دست ناپاک سر زند ارزشی ندارد و کسانی را که سبب پراکنده شدن بیماری‌های واگیر می‌شدند سخت کیفر می‌دادند. در جشن‌ها همه مردم با لباس های پاک سفید حاضر می‌شدند.»^۱

^۱ همان منبع، ص ۵۵۰

نقش تعلیمات دینی درباره پاکیزگی و پیشگیری از بیماری نیز در توجه عمومی به بهداشت را نیز نباید فراموش کرد چرا که این آموزه ها، زمینه توجه هر چه بیشتر به بهداشت عمومی و فردی را ایجاد کرد. به عنوان مثال باب ششم ونديداد از کتاب اوستا که شامل ۵۱ بند می باشد درباره انتقال بیماری ها و ناپاک شدن آب ها به صورت سؤال های زرتشت و جواب های اهورمزدا و تعیین تکلیف پیروان آیین زرتشت و مكافات متخلفین می باشد به طوری که

کیفر افرادی که بر خلاف اصول بهداشتی رفتار نمایند بسیار منظم پیش بینی شده است و افراد به تناسب جرم خود به میزانی که استحقاق دارند مجازات می گردند.^۱

گفتار دوم: دوران اسلامی

در دین مبین اسلام در کنار دستورات عبادی و فقهی، در زمینه بهداشت و نظافت نیز تعلیمات فراوانی به چشم می خورد علاوه بر تأکید دین اسلام بر رعایت نظافت و بهداشت، پیشوایان

^۱ نجم آبادی، محمود ، منبع پیشین، ص ۱۰.

معصوم نیز با کردار و رفتار خود عملاً مشوق این صفات حسنی بودند. نکته قابل توجه در این زمینه آن است که دستورات بهداشتی و نیز تعلیمات دین اسلام در مورد درمان بیماران و پیشگیری از بیماری ها غالباً جنبه اخلاقی دارد و به صورت آداب و اخلاق اجتماعی یا فردی در کتاب های اخلاق ذکر شده است. به عبارت دیگر جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی در حقوق جزای اسلامی به تصریح بیان نشده و مجازات مشخصی نیز برای آن تعیین نشده است . بر همین اساس

امروزه نیز این جرایم در شمار جرایم تعزیری قلمداد می‌شود. با وجود این، به دلیل اهمیت مسئله بهداشت و سلامت جامعه و نیز امر درمان و مداوای بیماران، نظارت بر این امور از صدر اسلام مورد توجه خلفاً و زمامداران اسلامی قرار گرفت.

«در زمان پیامبر گرامی اسلام (ص)، آن حضرت شخصاً نسبت به عرضه و فروش مواد غذایی نظارت می‌کردند و این مسئله در زمان خلفاً نیز ادامه یافت و به مرور زمان، تشکیلات

متمرکزی به نام «حسبه» برای جلوگیری از تخلفات در زمینه های مختلف تشکیلات حسبه اختلاف مورد تاریخ پیدایش تشکیلات حسبه اختلاف نظر وجود دارد. اما بسیاری از تاریخ دانان پیدایش حسبه به عنوان یک نهاد حکومتی منظم و معین را، به اوایل دوران خلفای عباسی نسبت می دهند.^۱

وظیفه سازمان حسبه در اعصار خلافت اسلامی امر به معروف و نهی از منکر در مراتب

^۱ صرامی، سیف الله، حسبه یک نهاد حکومتی، چاپ اول: قم مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۴۴.

مختلف و به مفهوم وسیع آنها (که شامل مکروهات و مستحبات شرعی و عرفی می‌شد) بود. حسبه در سال‌های خلافت اسلامی از تشکیلات اداری ساده و بسیطی برخوردار بود و زیرنظر و اشراف شخص خلیفه اداره می‌شد و چه بسا شخص خلیفه یا امام تصدی اکثر وظایف آنرا به عهده می‌گرفت.^۱

نویسنده کتاب «الاحکام السلطانية» در تعریف

حسبه می‌نویسد:

^۱ منتظری، حسینعلی، دراسات فی ولایة الفقيه، ج ۲، چاپ دوم: قم، المركز العالمي للدراسات الاسلامية، ۱۴۰۹، ص ۲۵۹.

«حسبه عبارت است از امر به معروف وقتی
که انجام کارهای نیک و پسندیده در جامعه به
دست فراموشی سپرده شود و نهی از منکر وقتی
که ارتکاب کارهای بد در اجتماع شیوع یابد.»^۱
و «محتسب به شخصی گفته می‌شد که
شخص امام و یا نایبیش او را برای نظارت در
احوال مردم و کشف امور و مصالح عمومی آنان
از قبیل معاملات و خرید و فروش و غذا و لباس

^۱ ماوردی، ابن الحسن علی بن محمد، الاحکام السلطانیه، قم، مرکز
انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ص ۲۸۴.

و آب و مسکن آنان و امور مربوط به راه ها از
جهت امنیت و غیره تعیین و نصب کرده باشد.^۱

بررسی تاریخ صدر اسلام نشان می‌دهد که پیامیر اسلام (ص) شخصاً امور حسبة را به عهده داشتند و وظایف محتسب را انجام می‌دادند که به عنوان نمونه به ذکر چند روایت بسنده می‌کنیم:

^۱ ابن اخوه، محمد بن محمد، معالم القربه فى احكام الحسبة، مطبعه داروالفنون ، ۱۹۳۷ ، ص ۱۸۴.

«از امام محمد باقر (ع) نقل شده است که روزی رسول خدا (ص) در بازار مدینه گندمی را دید به فروشنده آن فرمود: تو خائن و متقلب بر مسلمانان هستی.»^۱

در روایت دیگری نقل شده است که حضرت به گندم فروشی برخورد، که گندم هایی را برای فروش عرضه کرده است. چون دست خود را در گندم ها فرو برد ملاحظه کرد که گندم های

^۱ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۲، بیروت، دارالحیاء التراث العربي، بی تا، ص ۳۱۷.

زیرین خیس و مرطوب است، پس خطاب به آن
مرد فرمود: هر کس تقلب کند از ما نیست.^۱

علاوه بر این پیامبر اسلام (ص) در برخی
موارد اشخاصی را برای انجام وظایف حسنه
مشخص می کردند به عنوان مثال پس از فتح
مکه، آن حضرت سعید بن سعید بن عاص را به
نظرات در امور بازار و کسب و کار بازاریان مکه
گماشتند.^۲

^۱ ابی داود، سلیمان، سنن، ج ۲، بیروت، دارالجلیل، بی تا، ص ۲۴۴.

^۲ منتظری، حسینعلی، منبع پیشین، ص ۲۶۵.

حضرت علی (ع) نیز شخصاً نظارت بر معاملات و امور بازار را به عهده داشتند و به عنوان نمونه نقل شده است که آن حضرت در حالی که تازیانه ای به دست می‌گرفت در بازارها به راه می‌افتد و کسانی را که در خرید و فروش مسلمین کم فروشی یا تقلب می‌کردند، با آن تنبیه می‌کرد.^۱

چنان که گفتم سازمان حسبه به عنوان یک تشکیلات منظم و با وظایف مشخص به مرور

^۱ همان منبع، ص ۲۶۵

زمان پدید آمد و بر حیطه وظایف و اختیارات آن افزوده شد تا جایی که در قرون بعد به صورت یکی از ارکان حکومت های اسلامی درآمد. وظایف حسبه در این دوران بسیار متنوع و مختلف بود. نویسنده کتاب «معالم القریب فی احکام الحسبة» طی هفتاد باب به تشریح و توضیح وظایف محاسب در زمینه های مختلف از قبیل رسیدگی به کار بازار، کوی و برزن، خرید و فروش، منع از تقلب کسبه و اصناف و نظایر آن پرداخته است.

نکته جالب توجه این که بسیاری از مقررات بهداشتی و درمانی و دارویی که امروزه در کشورهای مختلف مقرر گردیده و جرایمی که در این زمینه وضع شده در سازمان حسبه مورد توجه بوده و محتسبان نظارت بر این امور را از وظایف اصلی خود می‌دانستند. به طور خلاصه اهم صلاحیت حسبه به این شرح بود:

۱- حفظ نظم و امنیت شهر و جلوگیری از تجاوز به مال و عرض و جان و حیثیت مردم.

۲- نظارت بر معاملات و داد و ستد و
جلوگیری از معاملات خلاف قانون و مضر حال
مردم.

۳- دستورات مربوط به حفظ نظافت شهر و
جلوگیری از آلودگی کوچه ها و خیابان ها.

۴- نظارت بر اوزان و مقادیر

۵- تأمین آذوقه شهر و جلوگیری از احتکار

۶- نظارت بر طرز ساختن ابینیه و نظارت بر
اماکن عمومی.

۷- نظارت بر امور اصناف و پیشه وران^۱

ابن اخوه درباره حسبه بر نان پزان می‌نویسد:

«محتسب به آنان دستور می‌دهد که دکان‌های خود را تمیز کرده و تنور، ماله و آب آن را نظیف نگاه دارند و ظروف و قدح‌ها را پاکیزه شستشو دهند. و محتسب باید مراقب باشد که آنها در پختن نان غش نکنند و ظاهر نان را با مواد

^۱ جعفری لنگرودی، محمد جعفر، تاریخ حقوق ایران، تهران، کانون معرفت، ص ۱۰۵.

رنگی نظیر زعفران و رنگ های مصنوعی زینت نکنند.^۱

درباره اغذیه فروشان و شیرینی پزان نیز وظيفة محاسب آن است که کیفیت ساخت و پخت آن را زیر نظر داشته باشد تا کار خود را به نحو احسن انجام دهند و از غش و خیانت بپرهیزنند و همواره موازین سلامت و صحت و نظافت را در شغل خود مراعات کنند.^۲

^۱ ابن اخوه، منبع پیشین، ص ۹۲.

^۲ همان منبع، ص ۱۱۳.

و در باب بیست و چهارم از کتاب معالم
القربه درباره حسبه بر داروسازان می خوانیم:

« تدلیس و تقلب در این زمینه بسیار زیاد است
زیرا گیاهان دارویی و شربت های حاصله از آن
از جهت طبیعت و مزاج گوناگون است و درمان
با آنها متناسب با خصوصیات ترکیبی آنهاست بر
محتسب لازم است که آنان را بیم دهد و از
مجازات و تعزیر بترساند و در فرصت های

مختلف بدون این که از قبل در جریان باشند
داروهای آنها را مورد آزمایش قرار دهد.^۱

محتسب همچنین مراقبت در کار اطباء و
داروسازان می‌کرد تا این اصناف در کار خود
تخلف نکرده و از راه درست منحرف نگردند.
محتسب موظف بود تا تنها کسانی که معلومات و
تجربیاتی در کار دارو دارند به این حرفه اشتغال
ورزند و نیز عهده دار بود که سازندگان داروها

^۱ همان، منبع، ص ۱۱۵.

را به ترس از خدا و مكافات الهی و مجازات های فوری متذکر کند.^۱

گفتار سوم: تاریخچه جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی در حقوق ایران

قانون گذاری مدون در ارتباط با جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی پس از مشروطیت با تشکیل مجالس شورای ملی آغاز شد تا این تاریخ، محاکم شرع هنوز رسماً در کشور وجود

^۱ همان منبع.

داشت و براساس فقه اسلامی به اختلافات مردم و جرایم آنان رسیدگی و حکم صادر می‌کرد. اولین قانونی که به طور مشخص مقرر تی را در زمینه امور پزشکی وضع کرده و جرایمی را برای صاحبان این حرفه مقرر نموده است قانون طبابت ۱۲۹۰ هـ می‌باشد. براساس ماده اول این قانون «هیچ کس در هیچ نقطه ایران حق اشتغال به هیچ یک از فنون طبابت و دندانسازی ندارد مگر آن

که از وزارت معارف اجازه نامه گرفته و به ثبت وزارت داخله رسانیده باشد.^۱

در ماده دهم ودوازدهم این قانون، برخی از جرایم پزشکی مورد اشاره قرار گرفته است. در سال ۱۳۰۴ «قانون مجازات عمومی» به تصویب کمیسیون عدلیه مجلس شورای ملی رسید در این قانون برای برخی از جرایم بهداشتی، درمانی مانند، صدور تصدیق نامه خلاف واقع توسط

^۱ مجموعه قوانین و مقررات پزشکی و دارویی، تدوین محمود عباسی، چاپ اول، تهران، بی تا، ص ۱۲۴.

پژشك (ماده ۱۱۰) فراهم آوردن وسائل سقط جنین (ماده ۱۸۳) و افشاء اسرار بیماران (ماده ۲۲۰) مجازات هایی پیش بینی گردید. قانون مزبور پس از پیروزی انقلاب با تصویب مقررات جزایی جدید نسخ گردید.

«قانون طرز جلوگیری از بیماری های آمیزشی و بیماری های واگیردار» مشتمل بر ۲۴ ماده در سال ل ۱۳۲۰ به تصویب رسید در این قانون نیز مقرراتی در مورد امور بهداشتی، درمانی مقرر و

جرائم و مجازات هایی در این زمینه پیش بینی شد.

نخستین قانونی که به طور نسبتاً جامع جرائم امور بهداشتی، درمانی و دارویی را پیش بینی نمود، «قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی» بود که در سال ۱۳۳۴ به تصویب مجلس شورای ملی رسید. این قانون که مشتمل بر ۳۵ ماده و ۲۲ تبصره بود ماده ۱۰ قانون طبات ۱۲۹۰ را منسوخ اعلام و مقررات کامل را برای امور

درمانی و دارویی مقرر نمود. پس از آن در تاریخ ۱۳۴۶/۴/۱۲ مجلس شورای ملی «قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی» را در ۱۷ ماده و ۷ تبصره تصویب نمود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بهداشت و درمان و تأمین خدمات بهداشتی درمانی و مراقبت‌های پزشکی به عنوان یکی از حقوق مسلم مردم در قانون اساسی به رسمیت شناخته شد.^۱ با توجه به نظریه

^۱ اصل بیست و نهم قانون اساسی مقرر می‌دارد، «برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و

شماره ۵۷۳۶ شورای نگهبان در تاریخ ۱۷/۰۷/۶۱،

قوانين و مقررات سابق کما کان معتبر و قابل اجرا

اعلام شد و به همین دلیل «قانون مربوط به

مقررات پزشکی و دارویی» مصوب سال ۱۳۳۴ و

«قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و

بهداشتی» مصوب ۱۳۴۶ همچنان مورد استناد

محاکم قرار می‌گرفت تا این که در تاریخ

درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه وغیره، حقی است همگانی، دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک افراد کشور تأمین کند.» در بند ۱۲ اصل سوم و بند اول از اصل چهل و سوم نیز به این مسأله اشاره شده است.

۶۷/۱۲/۲۳، «قانون تعزیرات حکومتی امور

بهداشتی و درمانی» که موضوع اصلی این نوشتار

است توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام به

تصویب رسید. این قانون مشتمل بر چهار فصل به

شرح زیر به ذکر جرایم بهداشتی، درمانی و

دارویی و مجازات آنها پرداخت: فصل اول:

تعزیرات حکومتی خدمات تشخیصی و درمانی؛

فصل دوم: تعزیرات توزیع، فروش دارو و

شیرخشک و ملزومات پزشکی، دندانپزشکی و

آزمایشگاهی؛ فصل سوم: تعزیرات تولید، توزیع و فروش مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی؛ فصل چهارم: سایر مقررات.

قانون مذکور تحت تأثیر عوامل خاص و خارج از مجرای واقعی قانونگذاری و به صورت غیرکارشناسانه با شرایط اجرایی متفاوت (قوه مجریه) به تصویب رسید.

با توجه به جوابیه شورای نگهبان در پاسخ استعلام ریاست مجمع تشخیص مصلحت نظام در

خصوص تعارض بین مصوبات مجمع و قوانین مجلس، مصوبات مجمع را ارجح و اولی بر قوانین اعلام نموده است.

از همان زمان اختلاف نظر در مورد جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی و محاکم صالح برای رسیدگی به آن درگرفت که در جای خود به بررسی آن خواهیم پرداخت.

در سال ۱۳۷۴ ماده سوم «قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی

و آشامیدنی» مصوب ۱۳۳۴ اصلاح گردید و علیرغم آن که صلاحیت دادگاه های انقلاب در «قانون تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب» مصوب ۱۳۷۳ شمرده شده بود، رسیدگی به جرایم موضوع ماده ۳ اصلاحی نیز در صلاحیت محاکم انقلاب قرار گرفت و بر اختلافات محاکم در این زمینه افزود.

مبحث دوم: ماهیت جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی و تفاوت آن با تخلفات انتظامی

در این مبحث ابتدا به بررسی مفهوم جرایم بهداشتی و درمانی و دارویی خواهیم پرداخت، پس از آن عناصر تشکیل دهنده این جرایم را بررسی نموده در گفتار سوم، تفاوت این جرایم با تخلفات انتظامی را بررسی خواهیم کرد.

**گفتار اول: مفهوم جرایم بهداشتی،
درمانی و دارویی**

الف) مفهوم جرایم بهداشتی

بهداشت در لغت به معنای نگاه داشتن
تندرستی، حفظ صحت و وسیله های نگهداری
سلامت آمده است.^۱

معنای اصطلاحی بهداشت نیز از معنای لغوی
دور نیفتاده است چنانکه پاره ای از نویسنده کان
بهداشت را به معنای نگهداری و اعتلای سلامت،
پیشگیری از بیماری و افزایش قدرت جسمی،

^۱ دهخدا. علی اکبر، لغت نامه، ج ۴، چاپ دوم: تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۵۱۰.

روحی و اجتماعی افرادی که به علت بیماری ناتوان شده‌اند دانسته‌اند.^۱

در اساسنامه سازمان جهانی بهداشت، تندرستی این گونه تعریف شده است: «تندرستی یک حالت رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی است و نه تنها نبود بیماری یا ناتوانی».^۲

^۱ صادقی حسن آبادی، علی، کلیات بهداشت عمومی، چاپ هشتم: شیراز، دانشگاه علوم پزشکی، ۱۳۷۵، ص ۳۹؛ کاراندیش، سعید سخنداوی، مرسد، نکات مهم و شایعترین‌ها در بهداشت، چاپ دوم: تهران، جعفری، ۱۳۷۶، ص ۲.

^۲ مجموعه کامل قوانین و مقررات بهداشتی، درمانی و آموزشی، غلامرضا آجرلو، چاپ اول: تهران، حیان، ۱۳۷۶، ص ۳۸۰.

با توجه به این تعریف بهداشت را به طور مختصر می‌توان به معنای تأمین، حفظ و ارتقاء تندرستی دانست.^۱

در قوانین و مقررات تجاری تعریف صریحی از بهداشت به چشم نمی‌خورد تنها در آیین نامه بهداشت محیط مصوب ۷۱/۴/۲۴ هیأت وزیران این تعریف برای بهداشت محیط ارائه شده است.

^۱ اصفهانی، محمد مهدی، «بازنگری در مفاهیم سلامت، بیماری، بهداشت، درمان و شفا با الهام از معارف اسلامی»، مجموعه مقالات سمینار دیدگاه‌های اسلام در پزشکی، چاپ اول: دبیرخانه دائمی سمینار، ۱۳۷۱، ص ۱۱۲.

«بهداشت محیط عبارت است از کنترل عواملی از محیط زندگی که به گونه‌ای روی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی انسان تأثیر می‌گذارند.» بند دوم از ماده یک «قانون تشکیلات و وظایف وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی» نیز به برخی از ابعاد بهداشت اشاره کرده است؛

ماده ۱- وظایف وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی عبارتند از:

۱- نظارت بر جرایم مرتبط دارویی

۲- تأمین بهداشت عمومی و ارتقاء سطح آن

از طریق اجرای برنامه های بهداشتی مخصوصاً در

زمینه بهداشت محیط و کنترل و نظارت بهداشتی

بر سموم و مواد شیمیایی مبارزه با بیماری ها،

بهداشت خانواده و مدارس، آموزش بهداشت

عمومی، بهداشت کار و شاغلین با تأکید بر

اولویت مراقبت های بهداشتی اولیه به ویژه

بهداشت مادران و کودکان با همکاری و هماهنگی دستگاه‌های ذیربط.^۱

با توجه به این تعریف بهداشت را در معنای وسیع خود به معنای کنترل کلیه عواملی می‌دانیم که تnderستی انسان را در ابعاد جسمی و روانی و اجتماعی مورد تهدید قرار می‌دهند. این عوامل ممکن است مربوط به محیط زندگی انسان یا مربوط به زندگی فردی وی باشد و یا به تهیه و

^۱ مجموعهٔ کامل قوانین و مقررات بهداشتی، درمانی و آموزشی، غلامرضا آجرلو، پیشین، ص ۲۶۷.

تولید و توزیع مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی ارتباط داشته باشد و بر اساس این تعريف، منظور از جرایم بهداشتی کلیه جرایمی است که در روند کنترل این عوامل ایجاد اختلال می نماید، به عبارت دیگر بهداشت فردی یا عمومی^۱ را در جامعه مورد تهدید قرار می دهد.

^۱ دکتر سعید کاراندیش و دکتر مرسدہ سخندانی در صفحه دوم کتاب، نکات مهم و شایعترین ها در بهداشت، بهداشت فردی و عمومی را اینگونه تعریف نموده اند:

ب) مفهوم جرایم درمانی

نویسنده لغت نامه دهخدا، واژه درمان را به معنای «علاج بیمار، مداوا و آنچه درد را بزداید و چاره بیماری کند» معنا کرده است.^۱ به عبارت دیگر می‌توان آن را به معنای کلیه اقداماتی دانست که برای مداوای بیمار و ریشه کن کردن

بهداشت فردی: شامل دستورالعمل‌هایی است که در جهت تأمین، حفظ و ارتقاء بهداشت و سلامتی فرد، به کار می‌رود.

بهداشت عمومی: یکی از فعالیت‌های سازمان یافته اجتماعی است که به منظور حفظ و ارتقاء و بازسازی سلامت افراد انجام می‌گیرد و دربرگیرنده خدماتی است که به کل جامه ارائه می‌شود.

^۱ دهخدا، علی اکبر، پیشین، ج ۷، ص ۱۰۶۵۳.

یک بیماری، جلوگیری از گسترش و پیشرفت بیماری و ترمیمی دیگر ضایعات و اختلالات جسمی است بر اساس این تعریف مرحله درمان در حقیقت، هنگامی آغاز می‌شود که بیماری یا ضایعه جسمی کاملاً شناسایی شده و پزشک با توجه به نوع بیماری مداوای آن را آغاز کند. اما اصطلاح درمان در یک معنای وسیع تر به ویژه هنگامی که در کنار واژه «بهداشت» به کار می‌رود شامل اقدامات تشخیصی نیز می‌گردد. در این معنا، درمان شامل تمام اقداماتی است که

برای تشخیص و مداوای بیماری صورت می‌گیرد. تشخیص نیز بررسی و تحقیق در مورد نوع بیماری است که بیمار از آن رنج می‌برد.^۱

هدف از درمان آن است که سلامتی از دست رفته به شخص بازگردانده شود بنابراین حالت ایده آل در روند درمان آن است که اولاً بیماری به درستی و دقت شناسایی شود، ثانیاً به موقع اقدامات لازم انجام گیرد و ثالثاً در تشخیص و

^۱ آل شیخ «مبارک، قیس بن محمد، حقوق و مسئولیت پزشکی در آیین اسلام، چاپ اول: شابک، ۱۳۷۷، ص ۵۶.

مداوای بیمار ، از هر گونه سودجویی و سوء استفاده حرفه ای پرهیز شود.

قانونگذار برای تأمین اهداف فوق مقررات و قوانینی را وضع کرده و مجازات هایی را برای تخلف از این قوانین و مقررات پیش بینی کرده است این جرایم در اصطلاح جرایم درمانی نامیده می شوند. بنابراین به طور خلاصه مقصود از جرایم درمانی در این تحقیق کلیه جرایمی است که در روند صحیح تشخیص و مداوای بیماری

ایجاد اختلال کند و یا به منظور سودجویی و سوءاستفاده مالی از بیماران انجام می‌شود.

همچنین جرایم حرفه‌ای پزشکان در زمرة جرایم درمانی در این تحقیق مورد بحث قرار خواهد گرفت. نکته‌ای که یادآوری آن ضروری به نظر می‌رسد تفاوت جرایم درمانی با جرایم پزشکی است. در تعریف جرایم پزشکی گفته‌اند: جرایم پزشکی نقض قوانین و مقررات پزشکی است که موجبات بر هم خوردن نظم و امنیت در جامعه و مسئولیت مرتکبین آن را فراهم می‌آورد.

منظور از جرایم پزشکی با توجه به ماده ۱۵ قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی شامل کلیه رشته های پزشکی از قبیل پزشکی، داندانپزشکی، داروسازی، علوم بهداشتی، پرستاری، مامایی، تغذیه، توانبخشی، بهداشت کار دهان و دندان، کاردانی بهداشت خانواده، کاردانی مبارزه با بیماری ها و پیراپزشکی (علوم آزمایشگاهی، تشخیص طبی، تکنولوژی، رادیولوژی، ادیومتری، اپتومتری)

می باشد.^۱ با توجه به این تعریف، جرایم پزشکی کلیه جرایمی است که در زمینه علوم بهداشتی، تشخیص بیماری ها، درمان و نیز داروسازی ارتکاب می یابد. بر این اساس هر چند جرایم درمانی، بخشی از جرایم پزشکی است اما از آنجا که اصطلاح جرایم پزشکی شامل بخشی از جرایم بهداشتی و دارویی می گردد لذا ما در این تحقیق از به کار بردن اصطلاح جرایم پزشکی خودداری و به جای آن، سه اصطلاح جرایم

^۱ عباسی، محمود، مجموعه مقالات حقوقی پزشکی ، ج ۲، چاپ اول: تهران، حیان، ۱۳۷۶، ص .۵۹

درمانی، دارویی و بهداشتی را به کار خواهیم
برد.

ج) مفهوم جرایم دارویی

دارو در لغت به معنای هر چیزی است که با آن دردی را درمان کنند یا جوهر و ماده ای که قطع بیماری کند.^۱ این واژه در قوانین مقررات جاری تعریف نشده و تنها برخی از انواع آن مانند داروهای اختصاصی و ژنریک تعریف شده است. به نظر می‌رسد قانونگذار به گمان روشن

^۱ دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، ج ۷، چاپ دوم: تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۱۰۲۸۲

بودن معنای این واژه از تعریف آن خودداری نموده و به اصطلاح آن را به وضو حش و اگذار کرده است اما با توجه به این که این واژه در بسیاری از قوانین و مقررات جزایی به کار رفته و موضوع احکام و مجازات های فراوانی قرار گرفته و برخی مصادیق آن ممکن است مورد تردید قرار گیرد لذا مناسب تر آن است که قانونگذار در قوانین و مقررات مربوط به جرایم دارویی به تعریف جامع و کامل این مفهوم مبادرت نماید.

تبصره ۳ ماده ۳ «قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی» ۱۳۳۴ که در تاریخ ۷۴/۱/۲۹ مورد اصلاح قرار گرفته، مقرر می‌دارد: «کلیه فرآورده‌های تقویتی، تحریک کننده، ویتامین‌ها و غیره که فهرست آنها توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی اعلام و منتشر می‌گردد جزء اقلام دارویی است» ملاحظه می‌شود که در این تبصره نیز تعریف جامعی از دارو ارائه نشده و صرفاً به بعضی از مصادیق اقلام دارویی اشاره

شده است. با توجه به آنچه گذشت در تعریف دارو می‌توان گفت، دارو عبارت است از کلیه فراورده‌های شیمیایی یا گیاهی که برای تشخیص یا مداوای بیماری به کار می‌رود و نیز کلیه فرآورده‌های تقویتی، تحریک کننده و ویتامین‌ها و مانند آن که در روند تشخیص یا مداوای بیماری استفاده می‌شود. مفهوم «جرائم دارویی» نیز در قوانین و مقررات تعریف نشده و از آنجا که عناوین مجرمانه مربوط به امور دارویی بسیار متنوع و متعدد می‌باشد به دست دادن تعریفی از

این جرایم همانند جرایم درمانی بسیار دشوار است اما برای آن که مفهوم این جرایم و محدوده شمول آن نسبت به جرایم دیگر روشن شود لازم است تعریفی نسبتاً روشن ارائه گردد. برای این منظور با توجه به تعریف دارو و مصادیق جرایم دارویی که در قوانین و مقررات مربوطه ذکر شده می‌توان گفت:

جرائم دارویی کلیه جرایمی است که در روند صحیح تولید، توزیع و خرید و فروش دارو ایجاد اختلال می‌کند و یا زمینه سوء استفاده متصدیان

این امور را فراهم می‌سازد. علاوه بر این، جرایم حرفه‌ای متصدیان امور دارویی نیز در مقررات جاری کشور، تحت عنوان جرایم دارویی مورد بحث قرار گرفته است. بنابراین، این جرایم نیز جزء جرایم دارویی محسوب می‌شود.

گفتار دوم: ارکان تشکیل دهنده جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی

همانطور که قبلاً بیان شد جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی، مجموعه‌ای از جرایم متعدد است که برای تأمین سلامت جامعه و تأمین

بهداشت و حمایت از بیماران وضع شده است.

تعداد جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی بسیار

زیاد و متنوع است از این رو توضیح و بررسی

ارکان تشکیل دهنده هر جرم در این مختصر

نمی‌گنجد اما در اینجا به عنوان مقدمه‌ای برای

مباحث و روشن شدن بیشتر ماهیت این جرایم،

به ذکر نکاتی کلی درباره ارکان عمومی تشکیل

دهنده این جرایم مبادرت می‌شود.

برای آن که عملی به عنوان جرم قابل مجازات باشد جمع آمدن عناصری چند ضرورت دارد. بعضی از این عناصر جنبه عمومی دارند یعنی وجود آنها در کلیه جرایم الزامی است و برخی دارای جنبه خصوصی هستند بدین معنی که علاوه بر عناصر عمومی، ممکن است در یک جرم به خصوص تحقق عناصر و شرایط دیگری نیز لازم باشد.^۱ در اینجا عناصر عمومی جرم را با

^۱ صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، ج ۱، چاپ هفتم: تهران ، گنج دانش، ۱۳۷۶، ص ۱۷۳.

توجه به جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

الف) عنصر قانونی

اولین عنصر جرم بودن یک عمل آن است که از طرف قانونگذار به عنوان جرم، پیش بینی شده و مجازات مشخصی برای آن مقرر شده باشد. ریشه این عنصر را باید در اصل «قانونی بودن جرائم و مجازات ها» جستجو کرد و براساس این اصل هیچ عملی جرم تلقی نمی‌شود.

مگر آن که آن عمل به موجب قانونی از قبل تدوین شده، جرم شناخته شده باشد. بنابراین طبیعی است که نمی‌توان اعمال مقدم بر وجود قانون را مجرمانه تلقی کرد.^۱

قانونگذار در مورد جرایم بهداشتی، درمانی و دارویی با توجه به اوضاع و احوال مختلف و متنوع و تعدد جرایم مزبور، قوانین و مقررات زیادی را وضع کرده است. گذشته از قوانین ویژه

^۱ نوریها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ دوم: تهران ، کانون وکلای دادگستری، ۱۳۷۵، ص ۱۴۸.